

UMUMIY VA KASBIY KOMPETENSIYALARNI EGALLASHNI TA'MINLAYDIGAN FANLAR VA AMALIYOTLARGA QO'YILADIGAN TALABLAR

Orinbetov N.T.

*Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti,
Texnologik ta'lim kafedrası dotsenti*

Tayanch so'zlar: fan va texnika, investitsiya, pedagogik innovatika, umumkasbiy va ixtisoslik fanlari, umumiy va kasbiy kompetensiyalar, integratsion bilimlar tizimi, modernizatsiya.

Ключевые слова: наука и технологии, инвестиции, педагогические инновации, общепрофессиональные и специальные дисциплины, общие и профессиональные компетенции, интегрированная система знаний, модернизация.

Key words: science and technology, investments, pedagogical innovations, general professional and special disciplines, general and professional competencies, integrated knowledge system, modernization.

Резюме: Bu maqolada bo'lajak texnologiya fani o'qituvchisining ta'lim yo'nalishida olgan nazariy bilimlarini amaliyotga joriy etish va barkamol avlodni tarbiyalashga oid kasbiy kompetentligini shakllantirish auditoriya hamda auditoriyadan tashqarida ta'lim jarayonini tashkil etish imkonini beruvchi o'quv-metodik majmualar haqida ma'lumotlar berilgan.

Резюме: В данной статье представлена информация об учебно-методических комплексах, позволяющих внедрить в практику теоретические знания, полученные будущим преподавателем технологии в образовательном направлении и сформировать профессиональную компетентность в вопросах воспитания гармонично развитого поколения, организации образовательного процесса как в аудитории, так и вне аудитории.

Summary: This article provides information about educational and methodological complexes that allow to put into practice the theoretical knowledge acquired by a future teacher of technology in the educational field and to form professional competence in the education of a harmoniously developed generation, the organization of the educational process both in the classroom and outside the classroom.

Ma'lumki, fan va texnika jadal sur'atlar bilan rivojlanayotgan bugungi kunda ko'plab ilmiy bilimlar, tushuncha va tasavvurlar hajmi keskin ortib bormoqda. Bu, bir tomondan, fan-texnikaning yangi soha va bo'limlarining taraqqiy etishi tufayli uning differentsiallashtirishini ta'minlayotgan bo'lsa, ikkinchi tomondan, fanlar orasida integratsiya jarayonini vujudga keltirmoqda.

Oliy pedagogik ta'lim muassasalari talabalarida kasbiy tayyorgarlikni shakllantirish va uni rivojlantirish, mazkur jarayonga nisbatan tizimli, kompleks yondashuvni taqozo etadi. Bo'lajak o'qituvchining chuqur bilimga, samarali faoliyat yurita olish mahoratiga ega bo'lishi ma'lum fan asoslari borasida unda etarli nazariy hamda amaliy bilimlarning, ta'lim jarayonida yangiliklardan unumli foydalanish malakasining qanchalik shakllanganligiga bog'liqdir.

Ma'lumki, bugun barcha davlatlar ta'limga imkon qadar ko'p yangilik kiritishga intilmoqda. Bugungi yangiliklar ularga uyushgan, rejali, ommaviy yondashuvni talab etadi. Yangiliklar kelajak uchun uzoq muddatli investitsiyalardir. Novatorlikka qiziqish uyg'otish, yangilik yaratishga intiluvchan shaxsni tarbiyalash uchun ta'limning o'zi yangiliklarga boy bo'lishi, unda ijodkorlik ruhi va muhiti hukm surishi lozim. Ana shunday dolzarblikdan kelib chiqqan holda, bugungi kunda pedagogikaning mustaqil sohasi – pedagogik innovatika jadallik bilan rivojlanib bormoqda.

Bu masalalarning echimini topish va oliy ta'lim muassasalarda uni amalga oshirish ustida ko'plab islohatlar amalga oshirilib borilyabdi. Oliy ta'lim muassasalarida umumkasbiy va ixtisoslik fanlarini o'zaro integratsiyasini va kasbga yo'naltirilgan ta'limni joriy etish bo'lajak kadrlarni tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Talabalar umumiy va kasbiy kompetensiyalar, bilim va ko'nikmalarni egallashi o'quv rejasiga mantiqiy ketma-ketligida kiritiladigan majburiy va tanlov fanlarini o'zlashtirish, amaliyotlarni o'tashi hamda boshqa o'quv mashg'ulot va akademik vazifalarni bajarish yordamida amalga oshiriladi.

Majburiy fanlar - bakalavriat ta'lim yo'nalishi bo'yicha bevosita umumiy va kasbiy kompetensiyalarni egallashga qaratilgan, zarur tayanch bilim va ko'nikmalarni ta'minlaydigan fanlar majmuasidir.

Tanlov fanlari - ta'lim yo'nalishi doirasida ixtisoslashuvdan kelib chiqib chuqurlashtirilgan, qo'shimcha bilim berish, bevosita ixtisosligi uchun zarur kompetensiyalarni kengaytirishga xizmat qiladigan, shuningdek, qo'shimcha kvalifikatsiya olishga xizmat qiladigan, talabaning shaxsiy qiziqishlari, ijodiy yondashuvlari va iqtidorini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan fanlar majmuasidir.

Ta'lim yo'nalishi bo'yicha quyidagi amaliyotlar o'tkaziladi:

Malakaviy amaliyot - umumkasbiy va ixtisoslik fanlaridan nazariy bilimlarni mustahkamlash va amaliy (ishlab chiqarish) jarayonlari bilan uyg'unlashtirish, tegishli amaliy ko'nikmalar, kompetensiyalar va malakalarni shakllantirishga qaratiladi;

Mavjud tizimda bir qator jiddiy kamchiliklar mavjud bo'lib, ular tufayli kasb-hunarga o'qitish samaradorligi asta-sekin o'sib bormoqda. O'nlab yillar davomida, turli xil yangiliklarga qaramay (o'qitishning texnik vositalari,

kompyuterlashtirish, intensiv yodlashni rag'batlantirish, dasturlashtirilgan o'qitishni tashkil etish, loyiha usulini joriy etish va boshqalar), sifatning sezilarli yaxshilanishi va pasayish kuzatilmaydi, o'qitishning yakuniy natijasiga erishish uchun muddatlarni belgilash - haqiqiy xodimlarning professionalligi. Kasbiy tayyorgarlik ko'p vaqt talab etadi va yetarlicha samarali emas. Bu boshqa sabablar bilan birga bitiruvchilarning (ishchilar, texniklar, muhandislar, o'qituvchilar, shifokorlar, agronomlar va boshqalar) amaliy ishining zaifligi, lekin ayni paytda juda qoniqarli nazariy tayyorgarligi bilan tavsiflangan butun texnologik ta'lim tizimining ba'zi nomukammalligi tufayli.

O'rganishning ob'ektiv mantig'i olingan bilimlarni amalda qo'llash qobiliyatini shakllantirishni talab qiladi, lekin sub'ektiv ravishda bu talab amalga oshirilmaydi. Darhaqiqat, o'rganish bilimlarni egallash bilan tugaydi, ularning bir qismi o'quv jarayonining o'zida yo'qoladi. Bu bilimning rasmiyatchiligini va uni qo'llashning muayyan faoliyat turida qiyinligini aniqlaydi" [1].

Bo'lajak texnologiya fani o'qituvchilarining amaliy tayyorgarligi yetarli emasligining asosiy sabablaridan biri shundaki, talabalarga umumkasbiy fanlarini o'rgatish jarayonida asosiy e'tibor nazariy bilimlarni ushbu bilimlardan amaliy foydalanishni o'rganish zarariga shakllantirish, shuningdek, o'quv fanlari o'rtasida integratsion aloqalarning yo'qligi, bu esa ob'ektiv etarli bilimga ega bo'lgan talabalarining kasbiy muammolarni hal qilishda qiyinchiliklarga duch kelishiga olib keladi. Bizning fikrimizcha, bunday sharoitda kelajakdagi amaliy faoliyatning asosi bo'ladigan integratsion bilimlar tizimini o'zlashtirish kasbiy tayyorgarlik sifatini baholashning zaruriy mezoniga aylanadi.

O'qish vaqtining ozgina qismi ajratilgan bilimlarni amalda qo'llashni o'rgatish, ammo bu holda ham ish ko'pincha "amaliy" bilimlarni qayta-qayta etkazish bilan cheklanadi: bu hayotiy misollardagi illyustratsiyalar yoki bir nechta oddiy o'quv amaliy muammolarini hal qilish yoki yomon tashkil etilgan "texnologik amaliyot" da talabalar ishlab chiqarishda bo'lib, ular ko'p hollarda o'zlariga qoldiriladi, chunki ishlab chiqarish vazifalarini bajarish uchun ular juda kam amaliy tayyorgarlikka ega bo'ladi.

Natijada, talabalar amaliy faoliyat yoki ishlab chiqarishdagi tashqi kuzatuvdan yoki amaliy ish bilan shaxsiy aloqada bo'lgan ba'zi bir faktlardan bilishadi. Texnologik ustaxona doirasida o'quv ustaxonalarida mashg'ulotlarda, uning qisqa muddatli va qo'llaniladigan o'qitish usullarining past samaradorligi tufayli talabalar amaliy ko'nikma va malakalarni ham kerakli darajada shakllantirmaydilar. Shunday qilib, an'anaviy texnologik ta'lim tizimi doirasida talabalar tanlangan sohada amaliy faoliyatning haqiqiy ko'nikmalari va malakalarini to'liq shakllantira olmaydilar.

Texnologik ta'lim tizimini modernizatsiya qilish davlatining ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Turli innovatsion tendentsiyalar, masalan, kompetensiyaga asoslangan ta'lim paradigmasi, ikki bosqichli ta'limga yangi yondashuvlar, axborot texnologiyalari va boshqalar oliy ta'limning texnik fanlar bo'yicha mustaqil, harakatchan, raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlashga yo'naltirilganligini ko'rsatadi. Bugungi kunda an'anaviy mutaxassislar tayyorlash bitiruvchilarga yuqori sifatli bilim va ko'nikmalarni ta'minlamaydi [2].

Modernizatsiyalashgan mazmun asosida ta'lim tizimida bo'lajak texnologiya fani o'qituvchisining ta'lim yo'nalishida olgan nazariy bilimlarini amaliyotga joriy etish va barkamol avlodni tarbiyalashga oid kasbiy kompetentligini shakllantirish auditoriya hamda auditoriyadan tashqarida ta'lim jarayonini tashkil etish imkonini beruvchi o'quv-metodik majmualar etarlicha yaratilmagan. Texnologik ta'lim o'qituvchilarini zamonaviy ta'lim texnologiyalari imkoniyatlaridan unumli foydalanish negizida kasbiy kompetentligini shakllantirishning ilmiy va amaliy asoslarini ishlab chiqish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Uchinchi avlod ta'lim dasturlarini amalga oshirish nafaqat o'qitish mazmunini, balki o'quv jarayonini tashkil etish shakllarini topishga yondashuvlarni ham o'zgartirish zarurligini oldindan belgilab beradi. Bakalavriatning xususiyatlari quyidagilardan iborat:

- O'qitishning amaliyotga yo'naltirilgan (amaliy) xarakteri.

Amaliyotga yo'naltirilgan ta'lim an'anaviy bo'lgan ixtisoslik fanlarni texnologik yoki umumkasbiy fanlar bilan birgalikda o'rganishni o'z ichiga oladi. Amaliy e'tibor talabalarining ta'lim sifatini oshirish, ularning bilimlarini kundalik amaliyot muammolarini hal qilishda va keyingi kasbiy faoliyatda qo'llash maqsadida amalga oshiriladi.

Ta'limning amaliy yo'nalishi politexnika yo'nalishini o'z ichiga oladi, shuning uchun fanlararo aloqalardan foydalanish o'qitishning amaliy yo'nalishini amalga oshirish shartlaridan biri hisoblanadi, shu jumladan matematika, fizika, kimyo, chizmachilik va boshqalar fanlari bilan aloqalarni amalga oshirish, elektron hisoblash texnikasidan keng foydalanish va kompyuter savodxonligini ta'minlash, fikrlash va faoliyatning texnik uslubini shakllantirish.

- Talabalar tanlagan fanlarni joriy etish.

Talabalar tanlagan fanlar davlat ta'lim standartining texnologik ta'limning ta'lim standartlariga muvofiq ta'lim yo'nalishlari bo'yicha o'quv dasturlariga asosiy va variativ qismlarda ko'rsatilgan fanlar bo'yicha o'qitishni to'ldirish, kengaytirish va chuqurlashtirish uchun kiritiladi.

Tanlov fanlari ma'lum bir tizimli kursning asosiy mavzularini chuqur o'rganishga qaratilgan bo'lib, ularning o'zlashtirilishi kasbiy tayyorgarlik sifatini belgilaydi. Tanlov fanlari umumiy maqsadlarga erishish va muayyan

kompetensiyalarni rivojlantirishga qaratilgan, talabalarning ehtiyojlarini qondirish va ularning bilim faoliyatini amalga oshirish.

- Talabalarning mustaqil ishi foydasiga dars mashg'ulotlari uchun soatlar sonini kamaytirish.

Uchinchi avlod ta'lim standartlarining o'ziga xos xususiyati shundaki, ular nafaqat o'qitish va ta'limning umumiy masalalarini, balki bilim tizimini shakllantirishga qaratilgan mustaqil kasbiy yo'naltirilgan faoliyat uchun malakali raqobatbardosh mutaxassisni tayyorlash masalalarini ham standartlashtiradi.

Auditoriyadan tashqari mustaqil ishlar o'quv jarayonini tashkil etishning eng muhim shaklidir, shuning uchun talabalar e'tiborini "uning harakatchanlik, vaziyatni bashorat qilish va unga faol ta'sir qilish qobiliyati, baholarning mustaqilligi va boshqalar kabi malakaviy xususiyatlarning parametrlarini shakllantirishga bevosita ta'siriga qaratish kerak. Shunday qilib, talabalar o'z ishlarining ijobiy natijalarini ko'rishlari va ular boshdan kechirgan muvaffaqiyatlar vositachilik faoliyatining o'zgarishiga hissa qo'shishi uchun yordam beradi.

G'arb universitetlarida amalga oshirilgan talabalarning mustaqil ishlash tizimi ko'p jihatdan o'quv jarayonini tashkil etishga, shu jumladan ma'lumotlarga kirishning har xil turlariga, vazifalarning bajarilishini haftalik nazorat qilishga va talabani o'qituvchi bilan doimiy aloqasiga bog'liq. Bugungi kunda oliy ta'limda kadrlar tayyorlashdan ta'limga va o'z-o'zini tarbiyalashga o'tish muammosiga duch kelmoqda. Shunday qilib, talabalarning mustaqil ishlarini jiddiy tashkil etishning ahamiyati shubhasizdir. Mustaqil ishning maqsadi asosida talabani o'quv materiallari, ilmiy ma'lumotlar bilan mazmunli va mustaqil ishlashga o'rgatish, o'z-o'zini tashkil etish va o'z-o'zini tarbiyalash asoslarini yaratish. Har bir fan o'rganayotganda talabalarning mustaqil ishi quyidagi ish turlarini o'z ichiga olishi kerak:

- ma'ruza matnlari bilan ishlash;
- amaliy mashg'ulotlarga tayyorgarlik;
- nazorat va hisoblash va grafik vazifalarni bajarish;
- majburiy va qo'shimcha adabiyotlarni o'rganish.

Mustaqil ishni tashkil etishda hal qiluvchi rol o'qituvchiga tegishli bo'lib, u "umuman" talaba bilan emas, balki ma'lum bir shaxs bilan, uning kuchli va zaif tomonlari, individual qobiliyatlari va moyilliklari bilan ishlashi kerak [3].

Hozirgi vaqtda kompetentsiyaga asoslangan yondashuv asosida, ayniqsa, texnik va texnologik tayyorgarlik sohasida mutaxassislarni tayyorlash yetarli darajada ishlab chiqilmagan.

Aksariyat texnologik ta'lim muassasalarida texnik yo'nalishlar bo'yicha mutaxassislar tayyorlashda ular maktab darslarida bo'lgani kabi o'qitiladi; hikoya (ma'ruza) va namoyish, so'rov, yangi material, yana hikoya (ma'ruza)

va ko'rgazmalilik va hokazo. Maktabni, kasb-hunar maktablarini (kollejlarni) tugatgandan so'ng, hatto oliy ta'limdan keyin ham bitiruvchilar ko'pincha o'z mutaxassisligi bo'yicha mas'uliyatli kasbiy funktsiyalarni mustaqil ravishda bajarishga tayyor emaslar. "Qo'shimcha ta'lim" ish joyida sodir bo'ladi, bu, albatta, oddiy hodisa deb hisoblanishi mumkin emas [4].

Texnologik ta'lim fanlari asoslarini or'ganish vazifalari quyidagilardan iborat bo'lishi kerak:

- texnologik ta'lim o'qituvchisining kasbiy faoliyatida pedagogik, umumkasbiy va ixtisoslikka oid bilimlarni o'zlashtirishga nisbatan ijobiy munosabatda bo'lishga erishish;
- pedagogik va ishlab chiqarish jarayonlariga xos bo'lgan muammoli vaziyatlarda masalalarni ajratib olish hamda ularni hal qilish usuli sifatida pedagogik va texnik-texnologik tafakkurni rivojlantirish;
- texnologik ta'lim oqituvchisining kasbiy faoliyatida individual ta'lim metodini qo'llay olish, o'quv-pedagogik va ishlab chiqarish harakatlarining reproduktiv hamda ijodiy usullarini shakillantirish;
- texnologik ta'lim oqituvchisining kasbiy faoliyatida muhim kasbiy-pedagogik sifatlarini, yani hamdardlik, bolalarni sevish va boshqalarni rivojlantirish, kasbiy va shaxsiy o'z-o'zini rivojlantirish ehtiyojini yuzaga keltirish.

Shunday qilib, texnologik ta'limni modernizatsiya qilish kontseptsiyasining amalga oshirilishi va bo'lajak mutaxassislarni texnik va texnologik tayyorlashning etarli darajada ishlab chiqilmaganligiga muvofiq, kompetensiyaga asoslangan holda talabalarni texnik va texnologik tayyorlashga qo'yiladigan zamonaviy talablarni aniqlash zarurati tug'iladi.

АДАБИЙОТЛАР:

1. Шадрина, Н.В. Некоторые аспекты в подготовке будущих учителей технологии в педагогическом вузе [Текст] / Н.В. Шадрина // Совершенствование обучения технологии в общеобразовательной школе и педвузе: опыт, проблемы, перспективы: Материалы научно-практической конференции 12-13 октября 1999г. - Киров: ВЕНУ, 1999. - С.82

2. Акимов, С.С. Готовность бакалавров технологического образования к научно-исследовательской деятельности [Текст] // Информационные технологии в образовании: VIII открытая научно-практическая конференция студентов и аспирантов. /Под ред. М.И. Потеева, Н.Н. Горлушкиной. - СПб.:СПбГУИТМО, 2005. - 85 с. (С. 15-17).

3. Гришанова, Н.А. Развитие компетентности специалистов как важнейшее направление реформирования профессионального образования. Десятый симпозиум. Квалиметрия образования: методология и практика [Текст] / Под науч. ред. Н.А. Селезневаой и А.И. Субетто. Кн. 6. - М., 2002

4. Романов, Е.В. Теория и практика профессиональной подготовки учителя технологии и предпринимательства в вузе [Текст]: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.08 / Е.В. Романов. - Магнитогорск, 2001 - 325 с. РГБ ОД, 71:02-13/150-0